

Azərbaycan təbiətinin mühafizəsi sahəsində görkəmli alim

Onun həyat və fəaliyyəti birbaşa təbiətlə bağlı olub. Azərbaycanı qarış-qarış gəzən akademik vətəni çox sevmiş, dünyada tanınması üçün böyük səy göstərmişdir. Ölkənin təbiətinin xüsusiyyətinə bələd olmuş, ondan düzgün istifadənin yollarını göstərmişdir. Hələ uşaq yaşlarında ədəbiyyatçı, rəssam olmağı arzulasa da fəaliyyətini təbiətə, onun mühafizəsinə bağlamışdır. Rəssamı Tanrı olan gözəl, füsunkar vətən torpağının tədqiqatı sahəsində böyük işlərə imza atmışdır. Dövr, zaman o vaxt idi ki, ölkənin kənd təsərrüfatı inkişafdan geri qalmışdı. Belə bir məqamda o, Azərbaycan torpaqlarının tədqiqinə başlayaraq, istifadə olunmayan xam torpaqların əkinəyararlı və keyfiyyətli olduğunu sübuta yetirmişdir. O sanki təbiətin səsinə duyur, insandan umduğu köməyi anlayırdı.

Həsən Əlirza oğlu Əliyev 1907-ci il dekabrın 15-də Qərbi Azərbaycanın Zəngəzur qəzasının Çomərdli kəndində anadan olmuşdur. Torpaq iddiasına düşən ermənilərin xain planları nəticəsində 1917-ci ildə bölgədə qırğınlar törədilir, azərbaycanlılar doğma ocaqlarından məcburi şəkildə qovulmuşdur. Zəngəzur mahalının bütün əhalisi kimi Həsən Əliyevin də ailəsi Naxçıvana köçmüşdür. Bura gəldikdən sonra o, 1917-1924-cü illərdə müxtəlif işlərdə çalışmış, həmçinin 1925-ci ildə kənd axşam məktəbində oxumuşdur. Həsən Əliyev hələ gənc yaşlarından dünyagörüşünün zənginliyi və elmə marağı ilə seçilmiş, digər sahələrdə də bilik və bacarığını sınamışdır. 1925-ci il oktyabrın 5-də "Şərq qapısı" qəzetində "Bizə də teatr lazımdır", 1929-cu ildə isə "Molla Nəsrəddin" jurnalında "Müəllim lazımdır" adlı məqalələri çap olunmuşdur.

1927-ci ildə isə Naxçıvan MR Torpaq Komissarlığının kənd təsərrüfatı zərərvericilərlə mübarizə şöbəsində işləmiş, 1930-cu ildə Naxçıvan Kənd Təsərrüfatı Texnikumunu bitirmişdir. Elə həmin il Kənd Təsərrüfatı İnstitutuna daxil olmuş, təhsil aldığı müddətdə Gəncə şəhəri Qarayeri savxozu məktəbində müəllim işləmişdir. 1932-ci ildə isə Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Pambıqçılıq İnstitutunun aspiranturasına daxil olmuşdur. Qoyunçuluq, üzümçülük, pambıqçılıq sahələri üzrə, eyni zamanda bitki ziyanvericilərinə qarşı mübarizədə zəngin təcrübə toplamış Həsən Əliyev narahət edən əsas məsələlərdən biri kənd təsərrüfatı sahəsində mövcud olan çoxsaylı problem və çətinliklər idi. Onun 1976-cı ildə yazdığı "Həyəcan təbili" əsəri də bu mənada böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu kitab Azərbaycan xalqının təbiəti mühafizə sahəsində maariflənməsində və təbiətsevərliyində müsbət rol oynayıb. Alimin bütün tədqiqat və araşdırmaları xalqın güzəranının yaxşılaşmasına hesablanıb. Bu məqsədlə, Həsən Əliyev Azərbaycanın demək olar ki, bütün rayonlarını qarış-qarış gəzmiş, kənd təsərrüfatının inkişafı üçün təşəbbüslər irəli sürmüşdür.

1937-ci ildə SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan filiali yaradılarkən Həsən Əliyev Bakıya gəlir, Torpaqşünaslıq bölməsində elmi işçi, sonra isə elmi katib işləyir. Alim torpağı sevdiyi kimi onun qədri

ni də bilirdi. Həsən Əliyev xam torpaqların tədqiqinə başlayır və Qobustanın cənub-qərb hissəsinin arid torpaqlarını araşdırır. Uğurlu tədqiqatı onun "Pirsaat düzünün torpaqları və ondan istifadə yolları" adlı

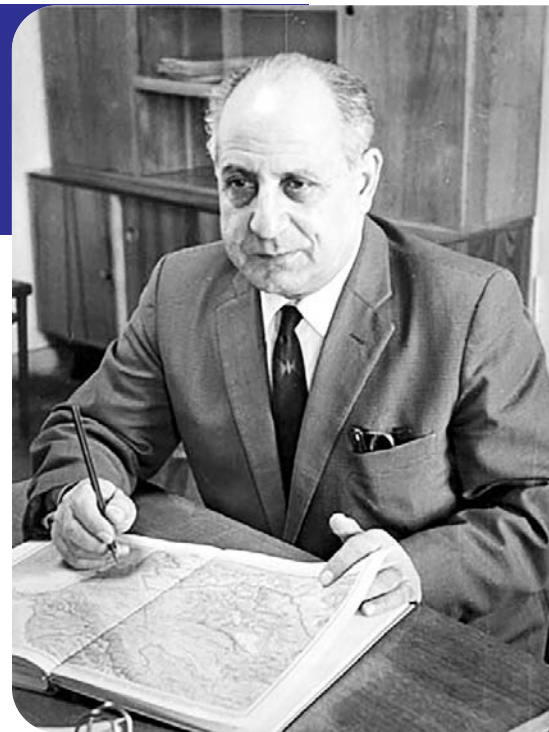
monoqrafik əsəri ilə nəticələnir. Apardığı araşdırmalarda bu torpaqlardan necə istifadə etmək lazım olduğunu dəqiqliklə göstərir.

Həsən Əliyev İkinci Dünya müharibəsinin ən qızgın vaxtlarında 1941-1943-cü illərdə Şimali Qafqaz uğrunda gedən döyüşlərdə zabıt kimi xidmət etmiş və ağır yaralanmışdır. Müharibədən qayıdan alim iş yerinə dönür və SSRİ EA Azərbaycan filialının Coğrafiya bölməsinin (1943-1944) rəhbəri vəzifəsində çalışmışdır. 1944-cü ildə kənd təsərrüfatı elmləri namizədi, alimlik dərəcəsini alır və cəmi 9 il sonra Azərbaycan EA-nın akademiki kimi yüksək elmi ada layiq görülmüşdür.

Həsən Əliyev böyük alim olmaqla yanaşı, həm də ictimai xadim kimi fəaliyyət göstərmişdir. O, elmi-tədqiqatla bərabər, təşkilati işlərdə də yaxından iştirak etmişdir. Torpaqşünaslıq İnstitutunda elmi işlər üzrə direktor müavini (1944-1949), Botanika İnstitutunun direktoru (1949-1952), Azərbaycan KP MK katibi (1952) vəzifələrində çalışan alim gənc kadrların yetişməsinə də müstəsna rol oynamışdır. Alimin Torpaqşünaslıq və Coğrafiya bölmələrinin yaranmasında da böyük əməyi olmuşdur. Onun 1951-ci ildə "Abşeron yarımadasın-

da taxıl və ot əkilməsi məsələsinə dair" elmi məqaləsi EA-nın məruzələrində çap olunmuş və böyük maraq yaratmışdır.

Akademik Həsən Əliyev pedaqoji sahədə də geniş fəaliyyət göstərmiş, Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda və Azərbaycan Dövlət Universitetində müəhazirələr oxumuş, 35-dən çox namizədlik və doktorluq dissertasiyasının elmi rəhbəri olmuşdur. Əzmkarlığı və zəhmətsevərliyi Həsən Əliyevi hər zaman yeni axtarıslara və tədqiqatlara sövq etmiş, hər birində də uğurlu nəticə əldə etmişdir. Əlbəttə ki, böyük alimin fəaliyyəti ölkənin kənd təsərrüfatının inkişafında, yararlı torpaqların düzgün istifadə edilməsində əvəzsiz rol oynayıb.

böyük rol oynamışdır. Alim Azərbaycanı, onun zəngin təbiətini tanıtmak üçün beynəlxalq aləmə çıxmağın zəruriliyini vacib hesab edirdi. Ətraf mühitin və təbiətin qorunması akademik Həsən Əliyevi düşündürən əsas məsələlərdən biri olmuşdur. Belə ki, akademik 1958-ci ildə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin sessiyasında təbiəti mühafizə üzrə məsələni müzakirəyə çıxarmağa nail olmuşdur. Azərbaycanda Təbiəti Mühafizə Cəmiyyətinin fəaliyyəti genişləndirilir, Təbiəti Mühafizə üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılmasına və 1968-ci ildə direktoru olduğu Coğrafiya İnstitutunda Ətraf mühitin qorunmasına aid ilk elmi-tədqiqat şöbəsini yaradır. Onun instituta rəhbərlik etdiyi dövr Azərbaycanda coğrafiya elminin intibah dövrü olub.

1957-ci illərdən başlayaraq apardığı elmi işlər nəticəsində Hirkan meşələrini botanika bağına və ekoloji parka çevirmək təklifi sonralar ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən həyata keçirilir. 1969-cu ildə ulu öndərin tapşırığı ilə Hirkan Dövlət Qoruğu müstəqil qoruq elan edilir. Həsən Əliyev keçmiş SSRİ-də ümumi əkinçilik və təbiəti mühafizə sahəsində görkəmli alim kimi xüsusi hörmətə sahib idi. Alim Cənubi Qafqaz torpaqlarının tədqiqinə, Azərbaycan Beynəlxalq Bioloji Proqramın işlənilib hazırlanmasına böyük əmək sərf etmişdir. Akademik 6 monoqrafiya, 13 kitab, 300-dən çox elmi, 189 elmi-kütləvi məqalənin müəllifi, 50-dən çox xəritənin həmmüəllifi və redaktoru olmuşdur. 5 elmlər doktoru, 20-dən artıq fəlsəfə doktoru yetiştirmişdir. Akademik Həsən Əliyev elmdə xidmətlərinə və ictimai-siyasi fəaliyyətinə görə "Lenin", "Qırmızı Əmək Bayrağı", "Şərəf nişanı", "Oktyabr inqilabı" ordenlərinə, Vavilov adına qızıl medala və b. yüksək dövlət mükafatlarına layiq görülmüş, Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinə X və XI çağırışına deputat seçilmişdir.

Akademikin 1961-ci ildə "Azərbaycan SSRİ-nin Böyük Qafqaz dağları zonasında üzümçülük və bağçılıq inkişaf etdirmək üçün torpaq ehtiyatları" adlı məqaləsi böyük əks-səda doğurmuşdur. Onun bitib-tükənməz elmi araşdırmaları, tədqiqatları yalnız torpaq sahələri deyil, dəniz və su hövzələrini də əhatə etmişdir. Belə ki, 1972-ci ildə Xəzər dənizinin açıq hissəsində tərpənməz özlül üzərində dünyada ilk dəfə dəniz observatoriyasının yaranması və 25 il fəaliyyət göstərməsi də məhz Həsən Əliyevin ardıcıl fəaliyyətinin göstəricisidir. Akademikin araşdırma və kəşfləri ilə yanaşı, təbliğati işləri də öz bəhrəsini vermişdir. Onun 1975-ci ildən nəşr olunan "Azərbaycan təbiəti" jurnalında dərc edilən məqalələri təbiəti mühafizə sahəsində

Akademik Həsən Əliyev 1993-cü ildə Bakıda vəfat etmiş və Fəxri xiyabanda dəfn edilmişdir.

Ramidə YAQUBQIZI,
"Respublika".